

Fontes

Buzogány Dezső

Kolozsvár

A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez. II.

The Perspectives of the Romanian Secret Police (Securitate) or Man Proposes God Disposes. II. Abstract

The purpose of the Communist regime has always been to abolish the Church, due to the fact that its ideology is totally different from the teaching of the Gospel. The Secret Police, as a handy tool of the Communist Party, was the perfect institution to carry out this plan. The present document demonstrates the intense action which has been taken by the Securitate with the clear intention first to join the two Hungarian Reformed Church Districts of Romania, and then to obliterate it entirely.

Keywords: Securitate (Romanian Secret Police), the two Hungarian Reformed Church Districts of Romania, Communism

A második dokumentum, amit itt ismertetünk, része a 2012/4-es számban megjelent tervezetnek.¹ Amaz összetettebb, szélesebb egyházi pászmat átfogó ütemterv volt, azért is ismertettük előbb, ez viszont csak két konkrét célra tekint: a jelenlegi egyházi vezetés helyettesítése a Szolgálat ügynökeivel, és az új vezetőség segítségével a két kerület egyesítése. A már ismertetett tervezet feladatainak egyike (a III.) azt tűzte ki célul, hogy a Állambiztonsági Szolgálat (ÁBSZ) hatoljon be minőségi ügynökeivel az egyház és a Teológiai Intézet vezetőségébe. A feladat részletesebb végrehajtási intézkedéseiből kiderül, hogy a teológia vezetőségében már ott van ügynökük, „POPESCU” fedőnév alatt, az Intézet rektoraként. Az egyház vezetőségébe a Titkosszolgálat úgy tervez bejutni, hogy ezt a Teológián működő ügynökét promoválja, ott még csak püspökhelyettesi tisztségre (vicar general cu locotenență). Az alább következő, részletesebb és operatív intézkedéseket tartalmazó tervezetben viszont az ÁBSZ kolozsvári tartótisztjei és a kirendeltség igazgatója már püspöki minőségben látja alkalmasnak az ügynök személyét a két egyházkerület egyesítésére,

¹ Ld. Buzogány Dezső: A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez. In: *Református Szemle* 2012/4, 433–439.

és azt tervezi, hogy népszerűsítési kampányt indít a lelkészek között, mert népszerűsége még egyelőre csak közepes.

Az alább ismertetésre kerülő dokumentum a Belügyminisztérium kolozsvári Igazgatóságán született 1961. augusztus 31-én, tehát egy időben az előző számban ismertetett ütemtervvel, és a 343. sorszámot kapta, tehát egy testet képez a korábban ismertetett irattal. A Referat címet viselő beszámolót és tervezetet Margineanu Gavril, a 4. iroda kapitánya és Oprea Ioan alhadnagy, operatív tiszt készítette, áldását rá a hivatal főnöke, Puscasu Ilie kapitány adta meg.

Beszámoló

a Kolozsvári Református Püspökség jelenlegi vezetőiről
és lecserélésük módjáról, hogy ezekbe a tisztségekbe ügynökeinket
léptessük elő, illetve a Kolozsvári Református Püspökség²
egyesítéséről

1. DGy, született 1902. szept. 6-án, Komolló községben, Szentgyörgy rajon, Brassó tartomány, József és Mária fia, magyar nemzetiségű és román állampolgár, tanulmányai Teológiai Akadémia, hivatása református lelkész, jelenleg a Kolozsvári Református Püspökség püspök-helyettese.

A múltban tagja volt az Erdélyi Magyar Pártnak (Partidul Ardelean Maghiar),³ jelenleg nincs politikai besorolása, származása kispolgár, társadalmi állapota vagyontalan, családi állapota nős, lakhelye Kolozsvár, Kogălniceanu utca 29.

„A beszerzés időpontjától mostanig a szerveinkkel fenntartott együttműködés során, DGy-ről kiderült, hogy nem őszinte, határozottan megtagadta, hogy írásos anyagot szolgált, és az egyes személyekről vagy helyzetekről adott szóbeli közléseit elferdítette, és úgy mutatja be az egyes személyeket, mint akik

² Az ÁBSZ következetesen használja ezt a nevet (Episcopia Reformata din Cluj, illetve Oradea).

³ Sajnos ezen a néven pártot nem találtunk. A két világháború között működött Erdélyben az Erdélyi Néppárt, amely Kós Károly vezetésével alakult meg 1921. június 5-én. Ez 1922-ben országos párttá szerveződött és felvette a Magyar Néppárt nevet, és ezzel párhuzamosan létrejött a Magyar Szövetség, amely rövidesen megszűnt, illetve a Magyar Nemzeti Párt. Később megalakult az erdélyi összmagyarság érdekeit képviselni hivatott Országos Magyar Párt. Nem valószínű, hogy ezek egyikét írta el a tartótsz. Sokkal inkább elképzelhető, hogy az 1941-ben létrejött Erdélyi Pártrol van szó, amely a II. bécsi döntés után szerveződött meg a magyar parlamentben működő erdélyi képviselők frakciójából. A párt programja hangsúlyosan nemzeti, és ezért lehetett vörös posztó a román tisztek szemében. Az idézeteken kívüli ismertetésben a párt tulajdonképpen nevét használjuk, mert nyilvánvaló félreértésről van szó, az idézetekben, természetesen, meghagyjuk abban a formában, ahogyan a szerzők használják. Ennek a korszaknak a rövid történeti összefoglalását lásd Simon Zsuzsanna: Erdély köz- és szakigazgatása a második bécsi döntés után. In: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 1995. 6. évf. 4. szám.

lojálisak hazánk demokratikus államformájához,⁴ teszi ezt a céllal, hogy félrevezesse szerveinket.”

Az ÁBSZ informatív anyagából és a rendelkezésükre álló ankétból kiderül, hogy DGy politikailag kompromittált, mert tagja volt az Erdélyi Pártnak, és 1944-ben Magyarországra menekült a visszavonuló horthysta csapatokkal együtt, ahonnan 1945-ben tért haza, és kompromittált azért is, mert jelenleg fia (íjf.) DGy és (veje) BGy ítéletüket töltik ellenforradalmi tevékenységükért, amelyet az ország demokratikus államformája ellen fejtettek ki.

Az ÁBSZ ugyanakkor azt is tudni véli, hogy Horváth Lászlótól és Gredinar Aureltől „vallásos, nacionalista-sovén, antidemokratikus és kommunista ellenes” prédikációkat kapott, és „tiltott, revizionista jellegű folyóiratokat, amelyeket a horthysta korban adtak ki”, ezeket áttanulmányozta és továbbadta.

2. TI, született 1916. augusztus 8-án, Málnás községben, Brassó tartomány, József és Emma fia, magyar nemzetiségű, román állampolgár, tanulmányai: Teológiai Akadémia, hivatása: lelkész, jelenleg a Kolozsvári Református Püspökségen az egyházi ügyek előadó-tanácsosa.

Sem a múltban nem volt, sem jelenleg nem elkötelezett politikailag, származása kispolgár, társadalmi állapota vagyontalan, családi állapota nő, lakhelye Kolozsvár, Vörös Hadsereg utca 1.

„Az információk anyagából és a rendelkezésre álló ankétból kiderül, hogy nevezett 1944. aug. 23. előtt élénk nacionalista-sovén tevékenységet fejtett ki. Az említett dátum után ellenséges megnyilvánulásairól kaptunk jelzést, ezért 1950-ben letartóztatták. 1958-ban a Belügyminisztérium kolozsvári Tartományi Igazgatósága szervei TI-t besorozták ügynöknek, de röviddel ez után megtagadta a további együttműködést szerveinkkel, sőt, ellenséges magatartást vett fel.” A kapott jelentésekből az látszik, mondják az ÁBSZ tisztjei, hogy jelenleg passzív magatartást tanúsít a bel- és külföldi politikai eseményekkel szemben, és „intenzív propagandát folytat a református klérus soraiban, hogy a Kolozsvári Református Püspökség püspöke legyen”.

3. DF, 1905. július 25-én született Kajántón, Kolozs tartomány, Ferenc és Zsuzsanna fia, magyar nemzetiségű, román állampolgár, tanulmányai: Jogi Kar, hivatása ügyvéd, jelenleg gazdasági tanácsos a Kolozsvári Református Püspökségen.

A múltban tagja volt az Erdélyi Pártnak, jelenleg nincs politikailag elkötelezve, származása kispolgár, társadalmi állapota vagyontalan, családi állapota nő, katonai szolgálatát teljesítette (a horthysta hadsereg tisztje volt), lakhelye Kolozsvár, Vörös Hadsereg út, 1.

Az ÁBSZ rendelkezésére álló dokumentumokból kiderül, hogy az Erdélyi Pártban erőteljes nacionalista-sovén magatartást tanúsított. 1944. augusztus 23.

⁴ Vö. Buzogány Dezső: A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez [I.], 434., ahol Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. II. kötet. Partium Kiadó, Nagyvárad 2010 174. és 473. oldalára hivatkozik.

után jelezték ellenséges, antidemokratikus és szovjetellenes viselkedését, rágalmakat terjesztett, amelyekkel azt akarta elhitetni a vele kapcsolatba került személyekkel, hogy a népi demokratikus államforma nem életképes, amiért 1952-ben letartóztatták. Az ügynökség jelentéseiből kiderül, hogy jelenleg közömbös magatartást vett fel a bel- és külföldi politikai eseményekkel szemben, mindazonáltal mégis kapcsolatot tart fenn hazánk népi demokratikus államformájának ellenségeivel.

*

A nevezetek lecserélésére kidolgozott módoszat eredménye a következő:

1. DGy püspökhelyettest a Kolozsvári Református Püspökség Közgyűlése választotta meg jelenlegi tisztségébe, 1953-ban. A református Egyház Statútumának 119. cikkelye alapján nevezettet életfogytiglan választották meg a püspökhelyettesi tisztségre. Ha tehát nevezett nem hal meg, vagy nem mond le, tisztségét nem lehet megüresedettnek nyilvánítani. Következésképpen DGy, jelen minőségében, Vásárhelyi János püspök halála után (1960-ban halt meg), minden püspöki jogot gyakorol az új püspök megválasztásáig.⁵ Ezt a határozatot a Kolozsvári Református Püspökség Igazgatótanácsa hozta és a Kultuszdepartament hagyta jóvá. Így DGy jelen pillanatban a Kolozsvári Református Püspökség legmagasabb szerve, és ennek keretén belül senki sem vetheti fel lecserélésének a kérdését csak a Kultuszdepartament.⁶

Az elmondottak ellenére DGy lecserélése a püspökhelyettesi tisztségből a következőképpen történhet meg:

- a) A Kultuszdepartament jóváhagyásával, visszavonásával, amellyel elismer-
te püspökhelyettesként;

⁵ Az 1962. évi püspökválasztásról Molnár János közölt forrásismertetést a Miskolcon megjelenő Egyháztörténeti Szemle 13. évfolyamában (2012. 2. szám). Ebből nem derül ki, hogy ezt a dokumentumot ismerte vagy felhasználta volna, bár kétségtelen, hogy a 15. lábjegyzetben szereplő jelentéssel egy tőről metszették.

⁶ A Titkosszolgálat, természetesen, nem ismerte ennyire az egyház belső szerkezetét és működését, ezért az egész bekezdést szinte szó szerint átvette Bende Béla 1961. július 29-én keltezett, a saját neve alatt írt ügynöki jelentéséből (Notă informativă). Összehasonlításképpen álljon itt az ő szövege: „Dr. David Iuliu, vicar al Eparhiei reformate din Cluj, este ales pe viață conform al[iniat]-ului Nr. 119 al Statutului bisericii reformate, unde se numește el primnotarul ecleciastic, pag. 129. Pe urmă a fost aprobat de către Departamentul Cultelor. Deci, dacă vicarul nu demisionează, sau nu moare, postul lui nu poate fi declarat vacant. Prin urmare, David Iuliu, în această calitate, după ce a decedat episcopul Vásárhelyi, își exercită toate drepturile episcopului pînă la alegerea noului episcop. Hotărîrea a fost dată de către Consiliul Dirigent și pe urmă aprobat de către Departamentul [!]. [...] felul acesta David Iuliu este în prezent organul cel mai suprem bisericesc în Eparhia reformată din Cluj și în sînul bisericii nimeni nu poate să pună problema demisionării lui, decît organele competente ale Departamentului Cultelor.” I-017752/2, 26. old.

b) Nevezett lemondásával. Ebben az esetben szükség lesz valakire a Kultuszdepartamentből, aki ajánlja neki, hogy saját kezdeményezésére mondjon le.⁷

Hogy szerveink sikerre vigyék a legmegfelelőbb változatot, intézkedünk DGy kompromittálásáról Horváth László református lelkész és Gredinar Aurel ügye kapcsán.⁸ Miután a püspökhelyettesi tisztség ily módon megüresedik, a Kolozsvári Református Püspökség Igazgatótanácsa intézkedni fog új püspökhelyettes választásáról. Ebben az esetben DGy továbbra is lelkésze marad a Kolozsvár-belsővárosi egyházközségnek (mely tisztségben jelenleg is működik) és majd gondoskodnak, hogy megválasszák kolozsvári esperesnek (mely tisztség nemsokára üresedni fog).⁹

2. Ha a püspökhelyettes kérdése megoldódott, TI és DF tanácsosok ügyét nagyon könnyen meg lehet oldani, ugyanis nevezettek a Református Püspökség Igazgatótanácsa választotta meg erre a tisztségre, meghatározatlan időre. A Román Népköztársaság kultusztörvényének 1940. cikkelye és az Igazgatótanács működési szabályzata értelmében a tanácsosi megbízatás adminisztratív tisztség, tehát TI és DF lecserélése más tisztségre az Igazgatótanács határozatával történik. Ebben az esetben megtörténhet TI áthelyezése a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanári tisztségébe, és vele együtt DF áthelyezése is a püspökség nyugdíjintézetének igazgatói állásába.¹⁰

„Szükséges megjegyezni, hogy nevezettek a Kolozsvári Református Püspökségen tanácsosi minőségben működnek, a Kultuszdepartament jóváhagyása

⁷ Ugyancsak a Bende Béla jelentéséből idézünk: „Propunerii: 1. Demnitatea de vicar al lui David Iuliu se poate să se înceteze prin revocarea aprobării date de Departament. 2. Se mai poate rezolva problema prin aceea, dacă cineva în mod oficial îi propune din partea Departamentului ca să demisioneze din inițiativa proprie.” I-017752/2, 26. old.

⁸ A lap margójára kézírással ezt jegyezték: „nu sa realizat”, vagyis: „nem történt meg”.

⁹ A titkosszolgálat Copy/Paste megoldást választott a jelentés további részében is, mégpedig Bende Béla már említett jelentéséből plagizált szó szerint: „Întrucît postul de vicar devine vacant, Consiliul Dirigent va lua măsuri, pentru alegerea noului vicar. În acest caz David Iuliu poate să rămână la Cluj, ca preot, îndeplinind și în acelaș timp și funcția de protopop al protopopiatului reformat din Cluj, (cu) atît mai mult, că se va face alegerea noului episcop chiar în anul acesta.” I-017752/2, 26. old.

¹⁰ Ez a bekezdés is nagyon sok hasonlóságot mutat a Bende Béla jelentésével: „Dacă problema vicarului este rezolvat, problema consilierilor se poate rezolva mai ușor, pentru că Dr. Daróczy Francisc și Tókés Ștefan au fost angajați de către consiliul dirigent conform statutului de 'referent' al [iniat]-ului 140 din statut. pag. 139 (din Legea Cultelor etc.). Deci Consiliul Dirigent, care are un regulament special, poate să facă transferarea numiților orișicînd, ei fiind numai simpli funcționari el Episcopiei, și nu au fost aleși, ca de ex. vicarul pe viață. Propunerii: Daróczy Francisc poate fi transferat la postul de director al Casei de Pensii bisericești la Cluj în acea clădire, care este ocupat în prezent de Krizsovanszky, care ar putea ocupa un post de preot în afara Clujului, sau în Cluj.” I-017752/2, 26. old. Természetesen a Kultusztörvénynek nincs 1940. cikkelye, a titkosszolgálat kolozsvári vezetői figyelmetlenül másolták Bende Béla jelentésének ezt a részét.

alapján, mely jóváhagyást bármikor vissza lehet vonni, és az Igazgatótanács köteles rögtön beindítani leváltásukat.”¹¹

*

Nevezettek tisztségeit az alábbi személyekkel tervezzük betölteni:

1. JI (szerveink ügynöke)¹² lelkész, jelenleg a Protestáns Teológiai Intézet tanára.¹³

2. SzE (szerveink ügynöke), lelkész, jelenleg a Protestáns Teológiai Intézet tanára.

3. KG (szerveink bizalmi embere), lelkész Kolozsvárott.

„Miután a fenn említett változtatás megtörtént, időszerűvé válik a Kolozsvári Református Püspökség és a Nagyváradai Református Püspökség egyesítésének a kérdése, amely a Püspökség új vezetőségének a közreműködésével fog megtörténni. (Lásd a református ügy távlati tervét.)¹⁴”

Két széljegyzetre a dokumentum ismertetése során már utaltunk. Érdekesek továbbá a géppel írt dokumentum elejére és végére tett megjegyzések is. Az első oldal felső negyedében, rézsútosan, kézzel írt hozzáfűzés olvasható, 1961. szeptember 6. dátummal:

„– Ami D-t illeti, őt nem lehet lecserélni, de jelentenünk kell a III. Igazgatóságnak, hogy járjanak közbe a Departementnél, hogy ne nevezzék ki a püspöki tisztségbe. – Javasolni kell a Departementnek annak megfontolását, hogy a püspöki tisztségre J[...]t válasszák meg”.¹⁵ Ugyancsak az első lap közepe tájára jegyezték rá: „végrehajtani”. A dokumentum végén szabadon maradt helyen ez áll: „– A rendelkezésre álló anyagból kompromittáló tartalmú jegyzéket kell készíteni DGy-ről. – Jelen beszámolót, ezzel a jegyzékkel együtt, meg kell küldeni a II. Igazgatóságnak. Margineanu kapitány.”¹⁶

¹¹ Ez a passzus is Bende Béla jelentéséből származik: „Mențiune: ficare dintre susnumiții funcționerează în baza aprobării a departamentului Cultelor, care aprobare poate fi revocat orișicînd.” I-017752-2, 26. old.

¹² POPESCU–DÉNES JÁNOS-IULIANO fedőnevek alatt végzett ügynöki tevékenységéről ld. Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. II., 246–333.

¹³ Ezzel a ponttal egy sorban kézírással ez áll: rektor.

¹⁴ Ez a 2012/4-es *Református Szemlé*ben ismertetett ütemterv (ld. Buzogány Dezső: A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez [I.] 433–439). A két egyházkerület egyesítésének kérdése már az I. világháború után megjelent, és állandóan időszerűvé vált. Vásárhelyi halála után nem sokára távozott az élők sorából a nagyváradai egyházkerület püspöke is, Arday Aladár (1961. szept.). Valószínű, hogy a két püspöki szék megüresedése emelte újra napirendre az egyesítés kérdését, amelyre itt most konkrét ütemterv is született.

¹⁵ „In legătură cu D[...] nu e posibil schimbarea sa, dar noi va trebui să raportăm la D[irecția]. III. p[en]t[ru] a interveni a la departament sa nu fie numit în funcția de episcop. – Să se propună analizarea de către departament în scopul alegerii ca episcop al numitului J[...]” 19. old.

¹⁶ „Să se facă o notă cu materialele compromițătoare pe care le posedăm cu D[...] I[...]. Prezentul raport împreună cu nota se va înainta la Dir. II.” 23. old.

Elképzelés a két püspökség egyesítéséről

Amíg a Titkosszolgálat eljutott az előbb ismertetett változatig, addig több elképzelést is papírra vetett.

1961. március 9-én kelt az a jelentés, amelyet a Belügyminisztérium Kolozsvári Területi Igazgatóságán készített Breban Iosif ezredes, az Igazgatóság főnöke és Mărgineanu Emil kapitány, a helyettese. A jelentést a Belügyminisztérium III. igazgatóságához címezték, személyesen Budisteanu N. ezredesnek. Benne a kolozsvári és a nagyváradi egyházkerületben esedékes választásokkal kapcsolatos tájékoztatásokat és terveket közölnek. A jelentés bőven foglalkozik a két kerület egyesítésének a kérdésével, amely, úgy tűnik, hogy az 1961. esztendőben tetőzött. A Buthi Sándor jelöltségével kapcsolatosan megállapítják:

„A Buthi Sándor felé történő fordulással szerveink célja az, hogy időszerűvé vált a kolozsvári és a nagyváradi református egyházkerületek egyesítése.¹⁷ A nagyváradi református egyházkerület létének nincs semmiféle igazolása, mivel újszerű létesítés, amelynek első püspökét a román állam csak 1940-ben ismerte el. A püspökség a magyarországi Debreceni Református Püspökségről vált le, ahol 80%-a maradt a híveknek.”

A Titkosszolgálat szerint azért sem indokolt a Nagyváradi Református Egyházkerület léte, mert híveinek száma nem éri el a törvényben megkívánt mértéket, a kettőnek összesen 740 000 tagja van. Eszerint az egyesítés jogi háttérét az 1948. évi kultusztörvény adja meg, amelynek a 22. artikulusa 750 000-ben szabja meg valamely egyházkerület híveinek számát. A nagyváradi egyházkerülettel szemben az erdélyinek mélyre, a reformációig nyúló gyökerei vannak, tagjainak száma kétszerese a nagyváradinak, a Protestáns Teológiai Intézet, vagyis a lelkészképzés Kolozsváron van, amely bár jelenleg (az újjászervezés miatt) nincs közvetlen függőségi viszonyban a kerülettel, mégis kívánatos, hogy a püspökség mellett legyen. Mindezek amellettszólnak, hogy az erdélyi kerületet meg kell tartani. A két kerület, folytatódik a jelentés, soha sem tudott megegyezni a Protestáns Teológiai Intézet ügyében, részben a fenntartás, részben a tanárokkal történő ellátás tekintetében. „A két püspökség egyesítése az alábbi intézkedések eredményeként valósulhat meg: 1. a nagyváradi Arday Aladár püspök nyugdíjazása (aki súlyos beteg és állapota nem javul), és a püspökséghez tartozó presbitérium [!] tagjainak irányítása, hogy ők kérjék csatlakozásukat a kolozsvári püspökséghez. 2. A Kultuszdepartament, illetve Dumitru Dogaru főtitkár elvtárs beszélje meg az egyesítés kérdését Dávid Gyula püspökhelyettessel, Tőkés István egyházkerületi tanácsossal, Buthi Sándorral, a nagyváradi egyházkerület püspökhelyettesével és Benedek Ernővel, a nagyváradi egyházkerület tanácsosával, hogy találják meg a leghatékonyabb megoldást az ügy elintézésére.

¹⁷ A mondat a román eredetiben is összefüggéstelen: „Scopul orientării noastre spre BUTHI ALEXANDRU, este că a devenit actuală unificarea episcopiei reformate din Cluj, cu cea din Oradea.” I-017752/2, 16. old.

A két püspökség egyesítése után jöhet szóba Vásárhelyi János püspök utódlása, Buthi Sándor megválasztásával, minden nehézség nélkül.

A két püspökség egyesítése nemcsak a törvény miatt szükséges, de sok előny is jár, vagyis:

- költségmegtakarítás;
- a két püspökség között fennállt és ma is fennálló ellentétek felszámolása. Ki kell iktatni a szokásjog terén mutatkozó különbségeket, amelyeket külön mindegyik kerületnek biztosít az egyház Statútuma.
- A Kultuszdepartamentnek csak egyetlen püspökséggel kell foglalkoznia, és így különösképpen a kultusz vonalán hozott intézkedéseket nem fogják elmentéses módon életbe léptetni, ahogyan régebben történt több esetben is.

Meg kell jegyeznünk, hogy Buthi Sándort akkor is meg lehet választani a kolozsvári református egyházkerületben püspöknek, ha a két püspökség külön marad, ez esetben szükség lesz őt elindítani a református klérus soraiban, illetve a jelöltet népszerűsíteni kell.”¹⁸

1961. június 6-án keltezte 'Fekete Iosif' ügynök a Gyuricza Ferenc főhadnagynak leadott jelentését, amelyben hivatalos találkozását írja le Buthi Sándorral Temesvárott (május 27). A beszélgetés során „szóba került, írja az ügynök, a megüresedett erdélyi püspöki szék is. A forrás közli Buthi Sándor püspök-helyettessel, hogy a lelkészek különböző változatokról beszélnek egymás között, vagyis a Kolozsvári egyházkerület vezetését ő venné át mint püspök, vagy mint elnöke az egyesített református egyházkerületeknek, amelyet a végrehajtó tanács adminisztrálna, és amelynek 2 képviselő lenne a tagja a kolozsvári egyházkerületből, és 2 képviselő a nagyváradiból. A tanács tagja lenne Buthi Sándor és Szablyár Kornél a nagyvárad-i egyházkerületből, illetve Dávid Gyula és Szócs Endre a kolozsvári egyházkerületből. A forrás közlésére Buthi Sándor azt mondta, hogy neki is tudomására jutott, hogy személye is szóba jött az erdélyi egyházkerület püspöki tisztségére, és tudomásul vette az egyházkerületek egyesítését, Bukarestben személyesen kérdezte meg a Kultuszdepartament államtitkár-helyettesét, aki felháborodva csak annyit mondott, hogy a kormánynak nem áll szándékában egybeolvasztani a hazánkban működő református egyházkerületeket, és a a jövő püspök személyét illetően semmiféle nyilatkozatot nem adott ki.”¹⁹ Az alábbi ügynöki jelentésre írt megjegyzés, amely a tartótisztól származik, alaposan rácsafol a Kultuszdepartament államtitkár-helyettesének állítására, hiszen a tartótiszt telefonértesülése szerint az egyesítés kérdése eljutott az Államtanácsig, amely közölte ezt a Kultuszdepartamenttel.

„ZÖLDI” ügynök 1961. IX. 20-án írja meg jelentését Onac Ioan főhadnagynak, amelyben megemlíti az erdélyi egyházkerületben esedékes választásokat és a jelölteket. A tartótiszt az alábbi megjegyzést fűzi a jelentéshez: „jelzem,

¹⁸ I-017752/2, 15–17. old. Az adatokra Jánosi Csongor hívta fel a figyelmet, és ezúton is köszönetet mondok érte.

¹⁹ R-292428, 32. old.

hogy néhány nappal ez előtt alulírott telefonhívást kapott a Belügyminisztérium III. Igazgatóságáról, Mihut kapitánytól, aki közölte velem, hogy a minisztérium vezetőség jóváhagyta Buthi Sándor megválasztását a nagyváradi egyházkerület református püspöki tisztségébe, amelyet követően intézkedni fognak a nagyváradi és a kolozsvári kerületek egyesítése ügyében. Ezt mutatja az Államtanács is, és tudomására hozták a Kultuszdepartament titkárának, Dogaru Dumitru elvtársnak is.”²⁰

„Zöldi” ügynök 1961. október 11-én írja meg jelentését, és Onac Ioan tartózt 17-én regisztrálja. Benne történelmi visszapillantást készít a két kerület egyesítéséről. A jelentést román nyelven írta, rettenetesen sok grammatikai hibával és primitív románsággal. Ebből megtudjuk, hogy Arday Aladár, volt református püspök halála után a lelkészi körökben egyre többet beszéltek a két egyházkerület egyesítéséről, „amely kívánság jogos és megalapozott”. Az ügynök szerint ennek okai: 1. nincs a kerek világon olyan helyzet, mint országunkban, hiszen valamennyi országban a református egyház egységes, egyetlen vezetőség irányítása alatt. De nálunk ilyen nincs. A Kultuszdepartamentnek tárgyalnia kell a kolozsvári egyházkerülettel, a nagyváradival is, mert a két külön vezetőség miatt egyik püspökség így, a másik úgy hajtja végre a fentről érkező intézkedéseket. Pl. a falvakon gyakorolt egyházfentartás a nagyváradi egyházkerületben nem lehet más, mint pénz, míg a kolozsváriiban még létezik a kepe. A magyarországi helyzetre hivatkozik, ahol az egyházkerületeket a Konvent fogja össze. Csehszlovákiában 1945 előtt három, utána már csak egy egyházkerület van, Jugoszláviában ugyancsak egy. „Tehát a két püspökség több évtizedes megléte hazánkban egészségtelen, a mi rezsimumunk szempontjából is, az egyházéból is.”²¹ [...] 2. Jól ismert tény, hogy országunkban létezik egy református egyházkerület, a kolozsvári, és egy töredék egyházkerület, a debreceni egyházkerületből. 1918-ban, vagyis a trianoni békeszerződés lezárulásakor, a román kormány felkínálta a református egyháznak, vagyis a kolozsvári református püspökségnek, hogy vegye irányítása alá a debreceni püspökség töredékét és a bánáti egyházközségeket. Nagy Károly püspök viszont ezt visszautasította. Miért? A visszautasítás igazi oka az volt, hogy sem a püspök, sem a lelkészek nagy része nem tekintette véglegesnek a trianoni határokat. Az egyház vezetőségének nagy hányada a határok kiigazítását várta. Ebben a helyzetben a román államnak nem volt mit tennie, mint ne ismerni el a nagyváradi református püspökséget egészen 1939-ig. Addig a Körösök, Bánát és Nagybánya környéke egyházközségei egyházkerületbe tömörültek, amelyik Sulyok István esperes vezetése alatt nem volt elismerve. [...] Idő közben Sulyok István meghalt, és megtörtént Erdély visszacsatolása 1944–1945-ben, amikor Dr. Péter Groza kérte Vásárhelyi Jánost, hogy egyesítse a református egyházat hazánkban, de Vásárhelyi János sem engedelmeskedett. A politikai ok ugyanaz, mit fent. [...] 3. Az egyházkerü-

²⁰ I-209947, 86–87. old.

²¹ „Deci existența celor două episcopii reformate în țara noastră de zeci de ani este nesănătoasă, nici din punct de vedere al regimului nostru, nici al bisericii.” I-017752/2. 24. old.

letek megőrzésének [okai] a régi állapotban ezek voltak: – a püspökök és egyes lelkészek egyéni ambíciói, akik fontos helyeket foglaltak el a püspökségek vezetőségében; – Vásárhelyi püspök tudta, hogy a nagyváradi egyházkerületben a lelkészek nagy része Magyarországon a debreceni teológiát végezte el, és Magyarország felé orientálódtak, és nem akart harcolni velük; – a liturgia, az énekeskönyvek stb. a nagyváradi egyházkerületben azonosak voltak a magyarországiakkal. A kolozsvári református püspökségnek más liturgiája, más zoltároskönyve stb. volt. Itt egységesítési reformot kellett volna végezni, Vásárhelyi püspök pedig túlságosan tradicionalista és konzervatív ember volt.” Igen fontos ok volt a jövedelmi források, mert mindegyik püspökség sok külföldi pénz kapott, mellette ingyen Bibliát, továbbá mindkét egyházkerületnek fontos pénzforrása volt a naptárak, énekeskönyvek stb. A vezetőségnek tehát nem volt érdeke az egyesítés. „A másik vetület volt az, hogy Arday haladó szellemű ember volt, míg Vásárhelyi püspök nagyon konzervatív. Ő [Arday] beleegyezett, hogy 1951-ben haladó szellemű lelkész legyen a tanácsos, Buthi Sándor, és így a nagyváradi püspökség őszintén együttműködött a mi rezsimünkkel. Pl. sikerült rendezni a nagyváradi katekhézis ügyét, aztán Kolozsvárra jöttünk és felmutattuk a nagyváradi körlevelet, és így, nagy harag közepette, Vásárhelyi püspök is intézkedett, de másképpen. Tehát először Nagyváradon dolgoztuk ki valamelyik ügyet, és csak utána mentünk Kolozsvárra. Másképpen nem lehetett volna kimozdítani Vásárhelyit. Ezzel magyarázható, hogy Vásárhelyi és munkatársai mindig haragudtak Ardayra és Buthira. Vásárhelyi sok kérdésben ellenállt, de a hangadó a nagyváradi püspökség volt, és ezért a Kultuszdepartament jó szemmel nézte a nagyváradi püspökséget, viszont a két püspökség között a viszony nem volt a legjobb. Ma ellenben sokan azon a véleményen vagyunk, hogy elérkezett a két egyházkerület egyesítésének az ideje. A kérdés felvethető: a) Kultuszdepartament oldaláról, amelynek a kultusztörvény értelmében lehetősége van eldönteni, hogy nem hajlandó elismerni csak egy püspökséget a Román Népköztársaságban; b) a zsinat elnökeit fel kellene szólítani, hogy hívják össze a református egyház zsinatát, hogy döntést hozzanak ebben a kérdésben. A jól előkészített gyűlés biztosan kedvező döntést hozna, mivel vannak haladó szellemű elemek a zsinatban és lehet rájuk alapozni.”²²

²² I-017752/2. 25. old.